

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента

Загрішевої Надії Володимирівни

на дисертацію Лук'яненка Віталія Олександровича

на тему «Попередження та виправлення судових помилок в

адміністративному судочинстві судами вищих інстанцій»,

подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Актуальність теми «Попередження та виправлення судових помилок в адміністративному судочинстві судами вищих інстанцій» у дослідженні Лук'яненка Віталія Олександровича зумовлена необхідністю забезпечення ефективного судового захисту, усунення ризиків появи судових помилок у правозастосуванні, які негативно впливають на законність судових рішень, єдність судової практики, рівень довіри до правосуддя та реалізацію принципу правової визначеності, що обумовлює потребу в удосконаленні механізмів інстанційного контролю, підвищенні ефективності діяльності апеляційних і касаційних судів щодо своєчасного виявлення, попередження та виправлення судових помилок, а також у приведенні національних процедур перегляду судових рішень у відповідність до європейських стандартів справедливого судочинства та практики Європейського суду з прав людини.

В умовах розвитку адміністративного судочинства та зростання його ролі у забезпеченні ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи особливого значення набуває проблема судових помилок як одного з чинників, що впливає на якість правосуддя та рівень довіри до судової влади. Ускладнення адміністративно-правових спорів, динамічність законодавства, необхідність забезпечення єдності судової практики та дотримання стандартів справедливого судочинства обумовлюють потребу в поглибленому дослідженні природи судових помилок, їх ознак, видів та причин виникнення. При цьому судова помилка

потребує розгляду не лише як окремий процесуальний недолік, а як самостійне правове явище, здатне впливати на досягнення цілей адміністративного судочинства та ефективність реалізації права на судовий захист.

Актуальність дослідження посилюється необхідністю вдосконалення механізмів попередження судових помилок. Практика функціонування адміністративної юстиції свідчить, що їх виникнення нерідко зумовлюється не лише помилками у правозастосуванні, а й системними проблемами судової діяльності, серед яких недосконалість нормативного регулювання, значне процесуальне навантаження, кадровий дефіцит, недостатній рівень аналітичного забезпечення та неоднаковість підходів до вирішення спорів. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження судового самоконтролю як первинного механізму виявлення та усунення помилок, а також вироблення організаційно-правових засобів їх превенції, спрямованих на підвищення якості судових рішень та ефективності функціонування судової системи загалом.

Водночас важливим напрямом удосконалення адміністративного судочинства є підвищення ефективності діяльності судів вищих інстанцій щодо виправлення та попередження судових помилок. Апеляційний і касаційний перегляд, а також перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами виступають ключовими гарантіями забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень. Разом із тим сучасний стан правового регулювання та правозастосовної практики вказує на необхідність уточнення меж інстанційного контролю, критеріїв втручання судів вищих інстанцій, підстав перегляду судових рішень і співвідношення між принципом остаточності судового рішення та потребою виправлення судових помилок. Саме тому комплексне дослідження попередження та виправлення судових помилок судами вищих інстанцій має важливе теоретичне і практичне значення для подальшого розвитку адміністративного судочинства та забезпечення верховенства права.

Таким чином, дослідження Лук'яненка В.О. має важливе наукове та практичне значення, оскільки спрямоване на вдосконалення механізмів попередження і виправлення судових помилок, підвищення ефективності

інстанційного контролю та забезпечення єдності судової практики. Його результати сприяють удосконаленню адміністративного процесуального законодавства, зміцненню гарантій справедливого судочинства та підвищенню рівня захисту прав і свобод людини, що зумовлює особливу актуальність дослідження в умовах розвитку адміністративної юстиції в Україні.

Робота відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, схваленої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021 р. № 12-21 та Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки, затвердженої Законом України від 20.06.2022 р. № 2322-IX.

Дисертацію виконано в межах наукових тем Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та права «Тенденції розвитку сучасної правової науки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти» (номер державної реєстрації 0120U100413) та «Сучасні виклики міжнародно-правових відносин і роль України у формуванні світового правопорядку» (номер державної реєстрації 0122U000743).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Проведений аналіз змісту дисертації дає підстави констатувати наявність науково виваженого та послідовного підходу автора до досліджуваної проблематики: належним чином обґрунтовано актуальність обраної теми, чітко окреслено об'єкт і предмет дослідження, визначено його мету та завдання, а також обрано комплекс методів, необхідних для їх реалізації. Дисертаційна робота Лук'яненка В.О. складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Побудова та обсяг роботи логічно узгоджуються з поставленою метою та завданнями дослідження.

Належний рівень наукової обґрунтованості результатів дисертаційного дослідження, відображених у сформульованих автором положеннях, висновках і пропозиціях, забезпечено ґрунтовним теоретико-методологічним підходом до вивчення проблематики судових помилок в адміністративному судочинстві.

Достовірність отриманих результатів досягнуто завдяки застосуванню комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що відповідають об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, використанню широкої нормативної, доктринальної та емпіричної бази, а також апробації основних наукових положень роботи.

Вдале поєднання методів аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення дало змогу всебічно дослідити правову природу судових помилок, причини їх виникнення, механізми попередження та виправлення, а також особливості функціонування інститутів судового самоконтролю, апеляційного, касаційного перегляду й перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Опрацювання наукової літератури, положень національного законодавства, практики судів дозволило автору успішно розв'язати поставлені дослідницькі завдання та сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення механізмів виявлення, попередження і виправлення судових помилок в адміністративному судочинстві.

Достовірність і наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується їх апробацією у відкритому друці, обговоренням на наукових конференціях та інших наукових заходах. Вони зумовлені не лише теоретичною значущістю отриманих результатів як системи нових знань, що поглиблюють розуміння інституту судової помилки, механізмів інстанційного контролю та процесів її попередження і виправлення, але й їх практичною затребуваністю для підвищення ефективності адміністративного судочинства, забезпечення єдності судової практики та реалізації стандартів справедливого суду відповідно до практики Європейського суду з прав людини. Проведене дослідження є результатом самостійної наукової роботи здобувача, спрямованої на комплексний аналіз національного законодавства та судової практики, виявлення ефективності існуючих процесуальних і організаційних механізмів попередження та виправлення судових помилок, а також формування пропозицій щодо вдосконалення Кодексу адміністративного судочинства України та практики його застосування.

Новизна дослідження полягає у постановці та комплексному опрацюванні проблеми попередження і виправлення судових помилок як цілісного інституційного механізму в адміністративному судочинстві судами вищих інстанцій. На основі аналізу доктринальних підходів, законодавства та судової практики обґрунтовано напрями удосконалення процесуальних і організаційних засобів попередження та виправлення судових помилок, визначено межі інстанційного перегляду, критерії ефективності апеляційного й касаційного контролю, а також сформульовано пропозиції щодо підвищення якості правозастосування та забезпечення стабільності судових рішень.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація, присвячена попередженню та виправленню судових помилок в адміністративному судочинстві судами вищих інстанцій, є комплексним науковим дослідженням інституту судової помилки та механізмів інстанційного контролю в адміністративному процесі. У роботі послідовно, логічно та науково обґрунтовано основні теоретичні й прикладні аспекти, пов'язані з визначенням сутності судової помилки, її ознак, причин виникнення, а також процесуальних і організаційних засобів її попередження та виправлення.

Стосовно наукової новизни отриманих результатів слід зазначити, що дисертація належить до числа перших комплексних досліджень, у яких судова помилка розглядається як цілісне правове явище в системі адміністративного судочинства та як об'єкт превентивного й корекційного впливу судів апеляційної та касаційної інстанцій. Особливу увагу приділено обґрунтуванню ролі інстанційного перегляду у забезпеченні єдності судової практики, підвищенні якості правосуддя та дотриманні стандартів справедливого судового розгляду.

Новизна дослідження полягає насамперед у постановці та актуалізації наукового завдання щодо комплексного теоретичного осмислення механізмів попередження і виправлення судових помилок у адміністративному судочинстві. На основі аналізу доктринальних підходів, положень КАС України та практики національних судів і Європейського суду з прав людини сформульовано

пропозиції щодо вдосконалення процесуальних і організаційних засад діяльності судів вищих інстанцій, а також підвищення ефективності апеляційного й касаційного перегляду та перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

1. Так, доцільно підтримати позицію дисертанта, відповідно до якої в адміністративно-процесуальній науці поняття судової помилки слід визначати в стислій формі, без надмірного ускладнення другорядними ознаками. Запропоноване авторське визначення судової помилки в адміністративному судочинстві є логічним, обґрунтованим, таким, що охоплює як теоретичні, так і наукові аспекти. (с. 99).

Підтримуючи позицію автора, слід відзначити, що запропонований у дослідженні підхід до класифікації судових помилок є методологічно обґрунтованим і відповідає завданням адміністративного судочинства щодо забезпечення ефективного правозастосування та підвищення якості судових рішень. Обґрунтовано підкреслюється складність і багатовимірність судової помилки як явища, що охоплює як процесуальні, так і матеріально-правові аспекти судової діяльності, а також різні стадії її формування.

Варто погодитися з автором у тому, що класифікація судових помилок має не лише теоретичне, але й значне прикладне значення, оскільки дозволяє систематизувати різноманітні дефекти судового правозастосування, виявляти їх типові прояви та визначати ефективні механізми попередження і виправлення. Заслуговує на підтримку також теза про доцільність комплексного підходу до аналізу судових помилок, який враховує їх обсяг, характер, стадію виникнення та процесуальні наслідки, що сприяє більш глибокому розумінню природи цих явищ.

Окремо слід позитивно оцінити акцент автора на зв'язку між помилками та якістю здійснення правосуддя, а також на необхідності їх системного аналізу як передумови вдосконалення судової практики. Такий підхід узгоджується із сучасними доктринальними тенденціями адміністративного процесуального права

та сприяє формуванню цілісного уявлення про механізми попередження та усунення судових помилок. (розділ 1.2.)

Автор обґрунтовано підтримує концепцію детермінованості судових помилок, що дозволяє розглядати їх не як випадкові або суто індивідуально зумовлені явища, а як результат системної взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів у межах судової та позасудової реальності. Відповідно, науково та методологічно виправданим є підхід до редукції категорій «причина» і «умова» до єдиного аналітичного конструкта «фактор», що забезпечує більш цілісне й операціоналізоване дослідження детермінаційного механізму судових помилок. Позитивно оцінюється також акцент на практичній значущості причинно-наслідкового аналізу, оскільки він створює підґрунтя для формування комплексної системи превентивних заходів організаційно-правового, інституційного та кадрового характеру, спрямованих не лише на корекцію вже допущених помилок, а й на їх системне попередження. Обґрунтованим є виокремлення дефектів матеріального і процесуального законодавства як ключового об'єктивного джерела судових помилок, зокрема через їх абстрактність, колізійність, прогалини та несвоєчасну актуалізацію, що закономірно підвищує дискреційність судового тлумачення і, відповідно, ризик помилкової правозастосовної практики. Також науково переконливо доведено значення інституційних чинників - перевантаження суддів, кадрового дефіциту та недоліків професійної підготовки - як системоутворюючих детермінант зниження якості правосуддя. У сукупності наведені положення формують внутрішньо узгоджену концепцію, яка коректно пов'язує структурні дефекти правової системи з функціональними збоями судової діяльності та логічно обґрунтовує необхідність комплексної модернізації законодавства, кадрової політики та організації судочинства як єдиного механізму мінімізації судових помилок. (розділ 1.3.)

Окремої уваги заслуговують положення щодо розмежування функцій апеляційної та касаційної інстанцій. Дисертант обґрунтовує, що апеляція має виконувати функцію повноцінного виправлення помилок факту і права до

набрання рішенням законної сили, тоді як касація повинна залишатися судом права, зорієнтованим на виправлення фундаментальних порушень і забезпечення єдності судової практики.

Практично значущими є пропозиції щодо вдосконалення КАС України, зокрема щодо уточнення ч. 2 ст. 231, узгодження ч. 4 ст. 300 зі ст. 322, гармонізації положень ст. 315, 320, 321, 322, удосконалення ст. 303, розмежування п. 1 ч. 1 ст. 299 і ч. 3 ст. 293, а також нормативного уточнення критеріїв доступу до касаційного перегляду.

Таким чином, результати дослідження є достовірними, аргументованими та такими, що розширюють наукові уявлення про судову помилку в адміністративному процесі.

Практичне значення одержаних у дисертаційному дослідженні результатів полягає в можливості їх використання для удосконалення теоретичних і прикладних засад запобігання судовим помилкам в адміністративному судочинстві, підвищення ефективності правозастосовної діяльності судів та забезпечення стабільності судової практики. Сформульовані в роботі теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації можуть бути використані у законотворчій діяльності з метою вдосконалення матеріального та процесуального законодавства, усунення його прогалин, колізій і надмірної абстрактності, що є одним із ключових чинників виникнення судових помилок, а також для оптимізації процесуальних строків і підвищення правової визначеності нормативного регулювання. У науково-дослідній сфері результати дослідження можуть слугувати основою для подальшого розвитку доктрини судових помилок, удосконалення методології їх класифікації, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та розроблення комплексних моделей їх мінімізації. В освітньому процесі положення дисертації можуть використовуватися під час викладання навчальних дисциплін правового профілю, підготовки навчально-методичних матеріалів, підручників і курсів підвищення кваліфікації суддів, працівників апарату судів і правників, що сприятиме формуванню належного рівня професійної компетентності. У практичній та організаційно-аналітичній діяльності результати

дослідження можуть бути застосовані для розробки та впровадження заходів щодо зменшення навантаження на суддів, удосконалення кадрового забезпечення судової системи, підвищення якості добору та підготовки суддівських кадрів, а також мінімізації впливу суб'єктивних чинників на ухвалення судових рішень. Крім того, вони можуть використовуватися у правозахисній діяльності для підвищення ефективності захисту прав, свобод та інтересів осіб у судовому порядку, а також у правовиховній роботі — для формування довіри до судової влади, підвищення рівня правосвідомості та утвердження принципів верховенства права.

Окремої підтримки заслуговує пропозиція щодо створення спеціалізованого цифрового середовища для роботи з правовими висновками Верховного Суду. Її реалізація могла б сприяти підвищенню якості касаційного фільтрування, доступності правових позицій і передбачуваності судової практики.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних учених, присвячені дослідженню судових помилок, їх природи, видів, причин виникнення та механізмів запобігання і виправлення в адміністративному судочинстві. Особливу увагу приділено роботам, у яких розкриваються питання судового розсуду, процесуального самоконтролю суду, стандартів доказування, а також інституту перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами. Використано також доктринальні підходи щодо гарантій справедливого судового розгляду та забезпечення принципу правової визначеності.

Нормативно-правову базу дослідження становить система міжнародних і національних нормативно-правових актів, що регулюють здійснення правосуддя та функціонування адміністративного судочинства в Україні. До неї належать Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства України, закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про адміністративну процедуру», інші нормативні акти, які визначають процесуальні гарантії учасників судового процесу. Важливе значення мають положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини, які

формують європейські стандарти справедливого суду та підходи до мінімізації судових помилок.

Емпіричну основу дослідження становлять матеріали судової практики адміністративних судів України, зокрема рішення судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, узагальнення Верховного Суду щодо стану здійснення правосуддя, аналітичні огляди судової практики, а також статистичні дані щодо результатів перегляду судових рішень. Додатково використано науково-практичні коментарі до законодавства, довідкові видання, словники, а також публікації у фахових виданнях, що відображають сучасні тенденції та проблеми виникнення і подолання судових помилок в адміністративному судочинстві України.

Оцінка наукового рівня дисертації, новизни та достовірності результатів. Дисертаційна робота Лук'яненка В. О. виконана на належному науковому рівні. Її зміст свідчить про самостійний характер дослідження, обізнаність автора з сучасним станом наукової розробки проблеми та здатність формулювати власні висновки щодо складних питань адміністративного судочинства.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що в ній запропоновано цілісний підхід до розуміння попередження та виправлення судових помилок у системі адміністративного судочинства. Автор обґрунтовує, що судова помилка повинна аналізуватися не ізольовано, а в межах ширшого механізму забезпечення якості правосуддя, який охоплює судовий самоконтроль, апеляційний і касаційний перегляд, організаційне забезпечення діяльності судів та виняткові процедури перегляду судових рішень.

До положень, що становлять науковий інтерес, слід віднести авторське визначення судової помилки в адміністративному судочинстві як відхилення від досягнення мети адміністративного судочинства, що підлягає виправленню. Таке формулювання дозволяє уникнути надмірної деталізації поняття і водночас зберегти його змістовну прив'язку до функціонального призначення адміністративної юстиції.

Позитивної оцінки заслуговує розроблення триаспектної моделі судової помилки, що охоплює гносеологічний, праксеологічний і телеологічний виміри. Завдяки цьому автор розглядає судову помилку не лише як неправильний результат правозастосування, а як складне явище, пов'язане з пізнанням фактичних обставин, процесуальною діяльністю суду та досягненням мети адміністративного судочинства.

Важливим науковим результатом є систематизація ознак судової помилки. Дисертант виокремлює її фіксацію у судовому рішенні, первісне існування у формі припущення, спеціальний порядок усунення, спеціального суб'єкта встановлення, особливий характер доказування та незалежність від вини судді. Такий підхід має значення для розмежування судової помилки, дисциплінарного проступку, технічного недоліку та звичайної незгоди сторони з рішенням суду.

Науково цінною є також концепція судового самоконтролю як інтелектуального і процесуального механізму попередження помилок. Автор переконливо доводить, що самоконтроль суду не вичерпується внутрішньою рефлексією судді, а проявляється через конкретні процесуальні інструменти: залишення позову без розгляду, закриття провадження, поновлення судового розгляду, витребування доказів, призначення експертизи, виправлення описок, ухвалення додаткового рішення, роз'яснення рішення та інші форми процесуальної самокорекції.

Окремої уваги заслуговують положення щодо розмежування функцій апеляційної та касаційної інстанцій. Дисертант обґрунтовує, що апеляція має виконувати функцію повноцінного виправлення помилок факту і права до набрання рішенням законної сили, тоді як касація повинна залишатися судом права, зорієнтованим на виправлення фундаментальних порушень і забезпечення єдності судової практики.

Практично значущими є пропозиції щодо вдосконалення КАС України, зокрема щодо уточнення ч. 2 ст. 231, узгодження ч. 4 ст. 300 зі ст. 322, гармонізації положень ст. 315, 320, 321, 322, удосконалення ст. 303, розмежування

п. 1 ч. 1 ст. 299 і ч. 3 ст. 293, а також нормативного уточнення критеріїв доступу до касаційного перегляду.

В дисертації Лук'яненка В.О. містяться ряд інших положень, висновків та пропозицій, за умови запровадження яких до національного правового простору буде вирішено ряд важливих задач теоретичного та практичного спрямування, що є ознакою цілісності, завершеності та значимості наукової новизни отриманих результатів дослідження.

Здобувачем розроблено й інші наукові положення, які є новими для теорії права, а також варто підтримати розроблені здобувачем пропозиції та рекомендації щодо внесення змін до чинного законодавства у досліджуваній сфері.

Дисертація носить завершений характер, мета дослідження досягнута, завдання роботи виконані.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження знайшли належне відображення у наукових публікаціях здобувача. За результатами проведеного дослідження опубліковано 10 наукових праць, з яких 5 статей – у наукових виданнях за обраною спеціальністю, включених до Переліку наукових фахових видань України, та 5 тез доповідей, опубліковані у збірниках матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій. Зміст опублікованих праць відповідає темі дисертації та охоплює ключові напрями проведеного дослідження: причини виникнення судових помилок, їх класифікацію, підходи до розуміння феномену судової помилки, процесуальний самоконтроль, а також роль Європейського суду з прав людини у подоланні наслідків судових помилок. Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі у науково-практичних конференціях. Це свідчить про те, що основні положення роботи були представлені науковій спільноті та пройшли відповідне обговорення.

Публікації здобувача підтверджують послідовність його наукового інтересу до проблематики судових помилок в адміністративному судочинстві та

засвідчують достатній рівень оприлюднення результатів дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Визнаючи належний науковий рівень дисертаційної роботи Лук'яненка В. О., необхідно звернути увагу на окремі зауваження та дискусійні положення:

1. Автор відмовляється від класифікації судових помилок залежно від суб'єкта їх вчинення, мотивуючи це тим, що судову помилку може допустити лише суд. Водночас у адміністративному процесі помилкові дії сторін, експертів, перекладачів чи представників також можуть впливати на результат справи.

2. У підрозділі 2.1 судовий самоконтроль подано як важливий спосіб попередження судових помилок. Водночас потребує додаткового обґрунтування межа між самоконтролем суду та повторним розглядом справи по суті.

3. У роботі пропонується посилити роль окремих ухвал судів вищих інстанцій щодо судів нижчих інстанцій. Водночас потребує обережності питання про те, щоб такі ухвали не перетворилися на інструмент тиску на суддівську незалежність.

4. Пропозиція надати Верховному Суду право законодавчої ініціативи є дискусійною, оскільки може бути сприйнята як така, що порушує класичне розмежування законодавчої та судової влади.

5. У підрозділі 2.3 значну увагу приділено організаційному забезпеченню судів вищих інстанцій. Водночас окремі запропоновані заходи, зокрема фінансування за результатами роботи судів, можуть потребувати додаткового обґрунтування з погляду недопущення надмірної орієнтації судів на кількісні показники.

Висловлені зауваження характеризують складність досліджених проблем, багато в чому мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи Лук'яненка О.В., а здійснений автором творчий пошук заслуговує на підтримку.

Наявність дискусійних питань, насамперед, характеризує складність і актуальність досліджуваної теми та власний підхід до її розгляду дисертантом. В

дослідженні автору вдалося досягти його мети. Дисертація Лук'яненка О.В., логічно побудована, оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, а її положення викладено чіткою і зрозумілою мовою.

Розглядувана дисертація містить раніше не досліджувані наукові положення та отримані особисто автором нові науково обгрунтовані результати, що в сукупності має важливе науково-прикладне значення. Пропозиції та рекомендації, викладені у дисертації, можуть бути використані для удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Викладене дозволяє зробити висновок, що дисертація **«Попередження та виправлення судових помилок в адміністративному судочинстві судами вищих інстанцій»** є за актуальністю, ступенем новизни, обгрунтованістю, достовірністю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю і якістю опублікованих праць та за оформленням відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – **Лук'яненко Віталій Олександрович** – заслуговує на присудження їй за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент

завідувач кафедри права

ВНЗ «Київський університет

ринкових відносин»

Н.В.Загрішева

Вірість
засвідчую:
«16» «06» 2026 р.
підписав
підписав
підписав

